

DOI: 10.61718/mon202601.08

Габрель Микола Михайлович
Доктор технічних наук, професор
ORCID: 0000-0002-2514-9165

Національний університет «Львівська політехніка»

Град Юрій Ігорович
ORCID: 0009-0007-9319-4009

Національний університет «Львівська політехніка»

4.2. Феномен образності в архітектурі сакрально-меморіальних просторів

У статті досліджується феномен образності в архітектурі сакрально-меморіальних просторів України XX-XXI століть. Розкривається роль образних рішень як ключових інструментів формування емоційного, символічного та просторового впливу на відвідувача. Аналізується специфіка українського контексту, зумовлена історичними травмами, подіями національно-визвольної боротьби та новітніми воєнними трагедіями, що визначили еволюцію підходів до проєктування меморіальних об'єктів. У роботі окреслено основні типи образності – вертикаль, горизонталь, шлях, порожнеча, ландшафтна та матеріальна складові, – які формують багатовимірний простір пам'яті. Особливу увагу приділено аналізу ключових українських меморіалів, що демонструють перехід від традиційної монументальності до мінімалістичних, концептуальних і феноменологічних рішень, спрямованих на особистісне переживання трагедії. Визначено, що сучасна українська меморіальна архітектура базується на принципах автентичності, стриманості форми, матеріальної чесності, інтеграції природного середовища та створення емоційно-просторових сценаріїв руху. Образність розглядається як фундаментальний механізм комунікації між простором і людиною, що дозволяє трансформувати архітектурний об'єкт у носій історичної пам'яті та колективного досвіду. Результати дослідження можуть бути використані у практиці проєктування сучасних меморіальних комплексів, а також у подальших теоретичних розробках, присвячених архітектурі пам'яті та посттравматичного простору. Ключові слова: образність, сакральна архітектура, меморіальний простір, семіотика, символізм, просторові наративи, архітектурна форма;

Вступ. Сакрально-меморіальні простори посідають особливе місце в культурній та архітектурній спадщині суспільства. Вони формуються на перетині архітектури, символічних наративів, емоційного досвіду та колективної пам'яті. Їхнє призначення виходить за межі функціонального чи естетичного – такі простори стають місцями духовного зосередження, опрацювання травматичного досвіду та осмислення історичних подій. Саме тому феномен образності в архітектурі сакрально-меморіальних об'єктів набуває особливої важливості: він забезпечує можливість візуального й емоційного діалогу між простором і відвідувачем.

В умовах сучасної України питання формування меморіальної образності набуває нового змісту. Події XX століття – численні репресії, Голодомор, Друга світова війна – створили глибокий пласт національної пам'яті, що вплинув на архітектурні практики вшанування загиблих. Однак у XXI столітті до цього шару додалися нові трагедії – війна на сході України, Революція Гідності, повномасштабне вторгнення 2022 року. Розширення колективного досвіду втрати й боротьби поставило перед архітекторами завдання створення нових форм меморіального осмислення, здатних передати складність і багатовимірність цих подій.

Образність у сакрально-меморіальних просторах формується на кількох рівнях: через композицію території, роботу з масштабом, взаємодію з ландшафтом, світлом, матеріалами, символами, а також через емоційний настрій, що виникає в процесі переживання простору. Архітектура стає засобом комунікації між минулим та сучасним, між історичним фактом і особистим осмисленням відвідувача. Вона здатна трансформувати фізичний простір у носій пам'яті, де кожен елемент набуває метафоричних властивостей і впливає на сприйняття трагедії.

В українському контексті формується новий підхід до меморіальної архітектури, що поєднує традиційні символи з сучасними концептуальними рішеннями, мінімалізмом, акцентом на емоційному впливі та використанням нерідко “нематеріальних” інструментів – порожнечі, тиші, світла, слідів руйнування. Це створює характерну для України модель меморіального простору, у якій образність виступає ключовим інструментом формування атмосфери пам'яті та співпереживання.

У зв'язку з цим дослідження феномену образності в сучасних сакрально-меморіальних просторах України набуває особливої актуальності. Воно дозволяє зрозуміти, яким чином архітектурні засоби формують

емоційний та символічний зміст таких об'єктів, а також як ця образність сприяє осмисленню національного досвіду, вшануванню жертв та формуванню простору діалогу між поколіннями.

Постановка завдання. У сучасних умовах розвитку української меморіальної архітектури постає необхідність ґрунтовного аналізу того, яким чином формується образність у сакрально-меморіальних просторах та які композиційні, символічні й емоційні засоби визначають характер їхнього впливу на відвідувача. Незважаючи на наявність окремих досліджень, комплексний огляд феномену образності в українському контексті залишається недостатньо опрацьованим, особливо з огляду на новітні події, що суттєво трансформували підходи до меморіального проектування.

Завданням статті є здійснення системного аналізу проявів образності в українських сакрально-меморіальних просторах, виявлення ключових принципів її формування та визначення особливостей взаємодії образних засобів з просторовою організацією та емоційним сприйняттям. У межах поставленого завдання передбачається:

- визначити основні концептуальні та пластичні елементи, що формують образність у меморіальних об'єктах;
- дослідити приклади українських меморіальних просторів XX-XXI століть із погляду їхньої символіки, просторових рішень та емоційного впливу;
- систематизувати особливості формування образності в умовах сучасних воєнних та поствоєнних реалій;
- окреслити тенденції розвитку сакрально-меморіальної архітектури України з позицій образного мислення.

Огляд літератури та аналіз досліджень. Дослідження феномену образності в архітектурі має значну теоретичну базу, сформовану на перетині семіотики, феноменології, естетики та теорії архітектурної композиції. Проте питання формування образності саме в сакрально-меморіальних просторах залишається фрагментарно висвітленим і потребує системного опрацювання.

Одним із фундаментальних напрямів, що заклав підґрунтя для вивчення архітектурної образності, є семіотичні й структурно-семантичні дослідження. У працях Ч. Морріса, Р. Барта, У. Еко архітектура розглядається як система знаків, що передає смисли через матеріальну форму, символи, просторові відносини. Ці концепції стали важливими для розуміння архітектурного образу як комунікативної структури, здатної створювати багаторівневі смисли, що особливо актуально для меморіальних просторів, де символічні інтерпретації виконують ключову функцію.

Феноменологічний підхід, представлений працями М. Мерло-Понті, Г. Башляра, К. Норберг-Шульца, доповнив семіотичний аналіз акцентом на тілесному та емоційному переживанні простору. Норберг-Шульц у концепції «екзистенційного простору» підкреслює, що архітектурний образ формується не лише через композицію, але й через переживаний досвід присутності. Ця ідея лягла в основу сучасного розуміння меморіальної архітектури як засобу актуалізації пам'яті через афективний вплив, а не лише через наратив чи символ.

У царині сакральної архітектури значний доробок представлений дослідженнями М. Еліаде, який розглядає сакральний простір як місце прориву «іншої реальності» й надання ординарному простору трансцендентного виміру. Його праці важливі для розуміння того, як образність у сакрально-меморіальних просторах базується на архетипних структурах: шляху, порогу, центру, вертикалі, світла та темряви.

У дослідженнях меморіальної архітектури XX-XXI століття (Д. Ліberman, П. Ейзенман, Д. Серто, Ю. Лефевр, К. Мюллер) простежується тенденція переходу від традиційних монументальних форм до мінімалістичних, метафоричних і навіть концептуальних рішень. Наголос переноситься з матеріального об'єкта на досвід відвідувача, де образність створюється через маніпуляцію порожнечою, світлом, звуком, масштабом і маршрутом руху. Меморіал Голокосту в Берліні, Меморіал жертв 11 вересня в Нью-Йорку, Меморіал миру в Гіросімі та інші сучасні приклади демонструють, що образність починає працювати не лише як символ, а як переживаний стан.

Українська наукова традиція також містить ґрунтовні праці, присвячені символізму та образності в архітектурі (В. Тимофієнко, О. Рибчинський, М. Дьомін, Л. Прибега). Проте комплексні роботи, що аналізують саме сакрально-меморіальні простори у зв'язку з емоційно-психологічними механізмами впливу, одиничні. Після 2014 року, а особливо після 2022 року, з'являються нові публікації, присвячені сучасним практикам вшанування пам'яті та трансформації українського меморіального дискурсу, але вони здебільшого мають культурологічно-соціологічний характер і рідко торкаються архітектурної образності як цілісного феномену.

Таким чином, аналіз літератури дозволяє сформулювати кілька ключових висновків. По-перше, сучасне розуміння архітектурної образності ґрунтується на поєднанні семіотичних, феноменологічних та емоційно-

перцептивних підходів. По-друге, сакральні-меморіальні простори представлені в науковій літературі переважно через призму історії, ритуалу або соціальної пам'яті, тоді як комплексне дослідження механізмів формування образності залишається недостатньо розкритим. По-третє, сучасна архітектурна практика потребує систематизації методів і прийомів створення образності, які дозволяють формувати простір, здатний викликати глибокі переживання та виконувати функцію колективної пам'яті.

Усе це підтверджує актуальність подальшого вивчення феномену образності в архітектурі сакральні-меморіальних просторів і визначає необхідність розроблення теоретичної основи для аналізу та проектування таких об'єктів.

Мета статті. Метою цієї статті є комплексне дослідження феномену образності у сучасних українських сакральні-меморіальних просторах. Стаття спрямована на:

1. Виявлення та систематизацію основних типів образності в українських меморіальних об'єктах, включно з просторовою, символічною, емоційною та ландшафтною.
2. Аналіз конкретних меморіальних просторів XX-XXI століть щодо способів формування образності та її впливу на сприйняття трагедії та колективної пам'яті.
3. Визначення закономірностей та принципів використання образності у сучасній архітектурній практиці України, зокрема в умовах посттравматичних і воєнних просторів.

Мета статті дозволяє не лише теоретично осмислити феномен образності, але й надати практичні орієнтири для архітекторів і дизайнерів меморіальних просторів, що працюють із пам'яттю та травмою в сучасному українському контексті.

Основний матеріал і результати. Образність у сакральні-меморіальних просторах відіграє ключову роль у створенні глибинного емоційного та символічного впливу на відвідувача. Архітектура таких об'єктів ґрунтується не лише на функціональності чи композиції, а передусім на здатності транслювати смисли, які важко передати словами. Через форму, матеріал, простір, ритм, світло та тінь архітектор формує багатшаровий образ, що звертається до особистого та колективного досвіду людей.

Одним із базових компонентів образності є **просторові архетипи**, які несуть універсально впізнавані сенси. Наприклад, вертикальні елементи часто асоціюються з пам'яттю та спрямованістю до вищого, горизонтальні – зі спокоєм і завершеністю життєвого шляху, а замкнені або напівзамкнені простори створюють відчуття внутрішнього зосередження.

Рис. 1. Схема основних просторових архетипів у меморіальних просторах).

Важливим інструментом створення образності є **матеріал**. Камінь, бетон, металл, необроблене дерево або залишена на поверхні сліди руйнування структура – усе це працює як носій додаткових значень. Сучасні українські меморіальні об'єкти часто використовують контраст між «живими» та «мертвими» поверхнями, між гладкими та травмованими фактурами, що формує глибокі сенсові пласти.

Рис. 2. Схема аналізу матеріальної виразності).

Ключовим елементом образності виступає також **робота зі світлом**. У меморіальних просторах світло не просто освітлює – воно структурує емоційний досвід. Напівтемні коридори, спрямовані промені денного світла, вузькі прорізи, через які світло потрапляє лише в певні моменти доби – все це впливає на відчуття часу та внутрішнього стану відвідувача. Архітектор через світло керує не тільки простором, а й темпом переживання трагедії.

Образність формується також через **ландшафтний контекст**. Простір навколо меморіалу може бути відкритим і розсіяним, що створює відчуття порожнечі та втрати, або ж навпаки – структурованим, спрямованим, що веде відвідувача певною траєкторією. Українські меморіальні комплекси часто інтегрують природні елементи: пагорби, яри, водойми, залишаючи ландшафт таким, яким він став свідком подій.

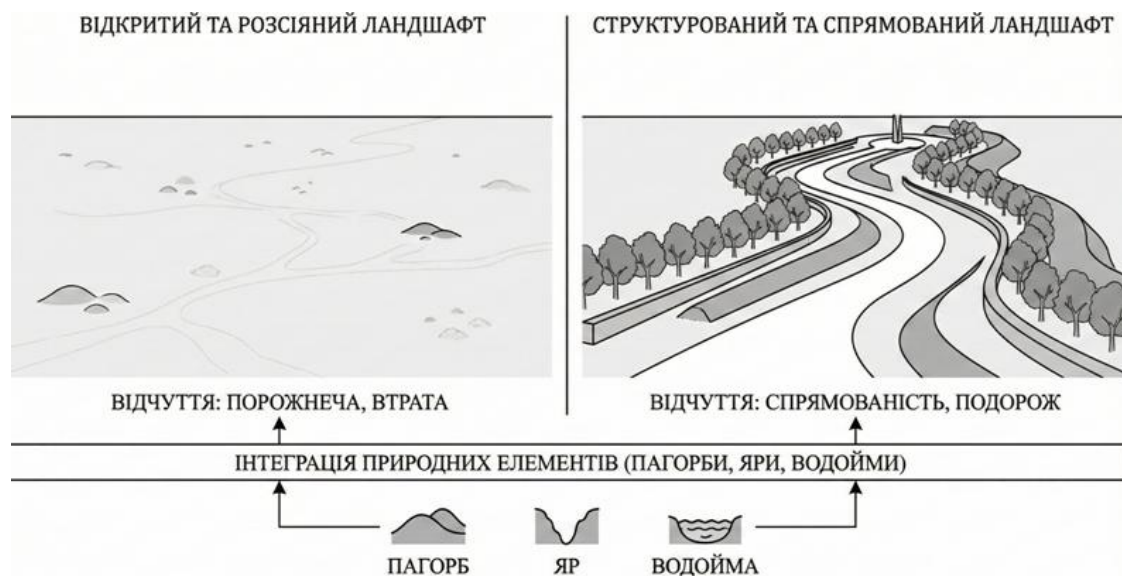

Рис. 3. Узагальнена схема організації ландшафтного меморіального простору

Образність у сакрально-меморіальних просторах завжди багатошарова. Вона виникає на стику архітектури, історії, простору та пам'яті. В українському контексті ці шари особливо виразні: матеріальні свідчення руйнувань, нові меморіали, створені після новітніх трагедій, та природні простори, які стали мовчазними носіями пам'яті, формують унікальне підґрунтя для розвитку сучасної образності. Саме тому дослідження цього явища є важливим для розуміння не лише архітектури, а й способів колективного переживання історичних травм.

Символічна образність є одним із ключових інструментів формування емоційного та смислового наповнення сакральнo-меморіальних просторів. Її сутність полягає у використанні архітектурних форм, матеріалів, світла, тіні, масштабу та композиційних прийомів, які здатні транслювати певні ідеї, наративи або колективні переживання. У меморіальних об'єктах українського контексту символи набувають особливої глибини, адже вони пов'язані з історичними травмами, боротьбою за незалежність та героїчними, але трагічними сторінками ХХ-ХХІ століть.

Одним з головних інструментів символічної образності є матеріал. Камінь, бетон, чорна сталь, обвуглене дерево чи необроблена поверхня можуть формувати відчуття втрати, болю, тягlosti часу або, навпаки, очищення й відродження. У багатьох сучасних меморіалах домінує принцип «матеріальної чесності», коли фактура та природні властивості матеріалу стають метафорою наративу – наприклад, сліди корозії символізують рану, а шорстка поверхня відображає незагойність колективної пам'яті.

Композиція також суттєво впливає на формування символічного сенсу. Вузькі проходи, різкі контрасти світла і темряви, занижені або завищені пропорції приміщень спрямовані на те, щоб викликати у відвідувача певний психологічний стан – стиснення, тривожність, тягар або ж очищення та звільнення. В українських меморіальних комплексах, присвячених подіям останнього десятиліття, часто зустрічається прийом різкого переходу: від замкненого темного простору до відкритої світлої площини, що метафорично розкриває рух від темряви трагедії до надії на відродження.

Важливу роль відіграє й символічна геометрія. Вертикаль може уособлювати духовний підйом чи жертвність, горизонталь – спокій або зупинку часу, діагональ – розрив або конфлікт. Порожнеча як окрема категорія символічної форми дедалі частіше використовується в українських меморіалах як метафора втрати, відсутності та незаповненого місця. Такий підхід дозволяє створювати емоційно насичений простір навіть без надмірної кількості елементів чи декоративних деталей.

Окреме значення має інтеграція світла як символічного інструмента. Прямий промінь, спрямований у темний простір, може виступати метафорою присутності, пам'яті або духовного очищення. Натомість розсіяне м'яке світло часто формує атмосферу внутрішнього спокою, необхідного для переосмислення втрати. У багатьох сучасних меморіалах Україна використовує природне освітлення як ключовий елемент символічної мови.

Загалом символічна образність у меморіальній архітектурі функціонує як багаторівнева система – від матеріальних знаків до просторових метафор. Завдяки цьому меморіальні об'єкти здатні говорити мовою, зрозумілою без тексту, пояснень чи буквальних зображень. Саме така універсальність дозволяє сакральнo-меморіальним просторам виконувати свою ключову функцію – передавати сенси, що зберігаються у колективній пам'яті.

Формування образності у сакральнo-меморіальних просторах України має глибоке історичне підґрунтя, що поєднує традиційні архетипи, національну символіку, релігійну багатошаровість та досвід численних історичних трагедій. Український контекст вирізняється особливою чутливістю до теми пам'яті, оскільки історія країни позначена війнами, репресіями, геноцидами, депортаціями та суспільними потрясіннями, які сформували унікальну культуру вшанування загиблих і пережитого. Саме тому образність українських меморіальних просторів часто виходить за межі декоративності й стає засобом вираження колективної травми та національної ідентичності.

Важливою особливістю є поєднання народних символів – землі, кургану, хреста, шляху, дерева життя – із сучасними архітектурними прийомами мінімалізму, лаконізму та абстракції. Таке поєднання дозволяє формувати образність, яка одночасно зрозуміла на інтуїтивному рівні та відповідає естетичним потребам сучасного суспільства. В українській традиції сакральність тісно пов'язана з природою: пагорб, вода, поле чи степ часто виступають повноцінними елементами меморіального простору, створюючи контекст для емоційного сприйняття простору та підсилюючи символічний рівень композиції.

На формування сучасної образності значно вплинули ключові історичні події: Голодомор, Друга світова війна, Чорнобильська катастрофа, Революція Гідності та російсько-українська війна. Меморіали, пов'язані з цими подіями, демонструють еволюцію підходів – від монументальної радянської риторики до осмислених, стриманих, емоційно загострених просторів, що звертаються до особистісного переживання. У новітніх українських проєктах акцент зміщується на людяність, індивідуальність, тишу та порожнечу як важливі складові переживання втрати. Простір стає не лише місцем пам'яті, але й місцем діалогу з минулим, місцем переосмислення та внутрішнього очищення.

Значну роль відіграє і географічний аспект: різні регіони України мають власні традиції пам'яті та формотворення. Наприклад, західноукраїнська культура з її дерев'яними храмами та могилами-курганами створює один тип образності, тоді як степові регіони схилиються до просторів відкритості, горизонтальності та

тиші. У містах посттравматичні меморіали часто інтегруються в щільний урбанізований контекст, формуючи окремі «острови тиші» або простори зупинки посеред динамічного середовища.

В українському контексті також переважає прагнення до автентичності: архітектори уникають надмірної декоративності, натомість використовують природні матеріали, стриману палітру та прості геометричні форми, що підсилюють емоційний вплив простору. Образність формується не лише через форму, а й через атмосферу — світло, тінь, фактуру, звук, контакт із ландшафтом. Таке осмислення образності відкриває можливість створення меморіалів, які не просто вшановують загиблих, а стають середовищем трансформації відвідувача, простором внутрішнього очищення та медитації.

Сучасна українська архітектурна практика дедалі активніше інтегрує досвід нових воєнних подій, що сприяє появі нових образів та принципів їх формування. Меморіальні простори сьогодні фіксують не лише минулі трагедії, а й триваючий досвід боротьби, стійкості та відродження. У цьому сенсі образність українських сакрально-меморіальних просторів є не статичною, а динамічною, такою, що продовжує формуватися разом із суспільством. Вона поєднує історичні коди з сучасною мовою архітектури, створюючи глибокі та багатовимірні простори пам'яті, здатні передавати емоційний, духовний та культурний зміст нації.

Образність у сучасних українських меморіальних просторах формується через поєднання символічних, просторових, матеріальних та емоційних рішень, що відображають як історичну пам'ять, так і актуальну суспільну травму. Український контекст вирізняється особливою багатшаровістю: поруч існують меморіали радянського періоду, національні пам'ятні комплекси, сакральні простори новітньої доби та об'єкти, що виникли як реакція на війну останніх років. Це створює широкий спектр типів образності, які можна виокремити за їх функціонально-емоційним змістом.

Одним із ключових типів є **вертикальна образність**, що символізує піднесення, пам'ять, жертвність і спрямованість у трансцендентний вимір. До неї належать стели,obelіски, колони, світлові вежі та будь-які домінуючі елементи, які підкреслюють велич події або неперервність національної пам'яті. Саме такий тип образності використано у Меморіалі Героїв Небесної Сотні та у вежах «Свічки пам'яті» Меморіального комплексу жертв Голодомору.

Іншим значущим типом є **горизонтальна та лінійна образність**, що формує шлях, рух, процес пам'ятання. У меморіалах це проявляється у вигляді доріжок, алеї пам'яті, протяжних стін з іменами або хронологічно організованих просторів. Горизонталь створює наратив — вона веде відвідувача через події, дозволяє пережити трагедію поступово, через проходження простору. Такий підхід важливий для українських меморіалів сучасної війни, де шлях символізує особистий досвід кожного, хто пройшов через втрати.

Особливе місце посідає **образність порожнечі**, яка набуває особливої сили у меморіальній архітектурі. Порожнеча постає як свідома відсутність форми — оптична, просторово відкрита або звукова тиша, що стає символом втрати, травми, непоправності. Подібні рішення трапляються у новітніх українських меморіалах, присвячених жертвам воєнних злочинів, а також у деяких реконструйованих просторах зруйнованих міст, де руїна і пустка набувають сакрального звучання.

Не менш важливою є **ландшафтна образність**, яка використовує природні елементи як частину художнього вислову. Для України це означає взаємодію із рельєфом, зеленими зонами, водними поверхнями або зруйнованим середовищем. Такі рішення дозволяють посилити емоційний ефект меморіалу через природну символіку: пагорб — як піднесення, розтрясена земля — як слід трагедії, незмінний ландшафт — як носій пам'яті. Ландшафт часто виступає фоном, але інколи стає головним образом, особливо у просторах масових поховань або місцях трагедій.

Ще одним значним елементом є **матеріальна образність**, тобто символічне використання матеріалів. Метал, бетон, скло, дерево та необроблений камінь у сучасних українських меморіалах використовуються не лише з конструктивною метою — вони набувають значення знаків. Бетон може символізувати жорсткість і незламність, метал — слід війни або зброю, дерево — відродження, скло — крихкість життя та прозорість пам'яті. Вибір матеріалів часто будує емоційний діалог із глядачем, підсилюючи зміст меморіального простору.

У комплексі ці типи формують багатовимірну систему образності, що допомагає українським меморіальним просторам говорити про втрату, героїзм, пам'ять і надію. Поєднання вертикальних і горизонтальних акцентів, порожнечі та матеріальної символіки, природного середовища та індивідуального наративу створює цілісний образ, який не лише розповідає історію, а й дає можливість прожити її на рівні особистого досвіду. Саме ця синтетична властивість робить сучасну українську меморіальну архітектуру особливо виразною та здатною формувати нову культуру пам'яті.

Українські сакрально-меморіальні простори XX-XXI століть демонструють широкий спектр підходів до формування образності — від монументальних рішень радянського періоду до сучасних концептуальних

об'єктів, що працюють з травмою та осмисленням воєнних подій. Аналіз ключових меморіалів дозволяє простежити, як національний контекст, історична пам'ять та колективний досвід впливають на архітектурну мову, композицію, матеріали та емоційний наратив.

Одним із знакових прикладів є **Меморіал Голодомору в Києві**, де архітектурний образ вибудований на метафорі свічки та вертикального світла. Висотна домінанта «Свічі пам'яті» формує сильну вертикальну образність, яка перегукується з ідеєю незгасної пам'яті та духовного страждання. Підземний музей, навпаки, створює відчуття занурення в травматичний досвід, використовуючи темряву, обмеженість простору та світлові акценти. Матеріали – світлий камінь, метал і скло – працюють як носії символічного контрасту між пам'яттю, тягарем минулого та світлом надії.

Особливе місце посідає **простір Бабиного Яру**, який упродовж десятиліть набував різних форм меморіалізації. Його головний архетипічний образ базується на природному рельєфі – самому Яру, який стає основою для емоційного досвіду. Топографія, відсутність надмірної архітектурної присутності та незавершеність меморіальних програм створюють складний і багатоплановий образ простору, де природне середовище саме по собі є меморіалом. Скульптурні акценти, такі як Менора, вводять локальні символи, які підсилюють національний і культурний контекст.

Сучасна меморіальна архітектура України активно розвивається після 2014 року та особливо після 2022-го. **Меморіал Героїв Небесної Сотні в Києві** використовує образність шляху, поступу та руху крізь трансформацію. Лінійна структура алеї, схили пагорбів, відкритість простору та світло формують просторове переживання, яке поєднує особисту трагедію та спільний національний жест пам'яті. Тут важливою стає матеріальність – корозійна сталь та тонкі вертикальні елементи виступають метафорами пораненості, крихкості та незворотності змін.

Інший важливий напрям – меморіальні простори, що виникають у відповідь на події російсько-української війни. Наприклад, **меморіали в Дніпрі та Львові, присвячені загиблим воїнам АТО/ООС**, формують образність через персоніфіковані елементи: імена, фотографії, металеві стели, світлові інтервенції. У цих просторах поєднується строгість матеріалів і емоційність композиції, що створює сильний досвід індивідуальної пам'яті в рамках спільного національного контексту. Тут образність ґрунтується на співіснуванні стабільності (камінь, бетон) та тендітності (скло, світло), що метафорично підкреслює вартість людського життя.

Окремий пласт становлять **зруйновані храми й міські простори в Ірпені, Бучі, Харкові, Маріуполі**, які мимоволі стали меморіальними. Їхня образність нелінійна та спонтанна – вона виникає на основі факту руйнування, травми, матеріальних слідів насильства. Руїна в українському контексті набуває сакрального виміру: згорілі стіни, уламки конструкцій, пошкоджені фасади, залишки предметів створюють простір, насичений емоційною правдою. Такі об'єкти не потребують додаткових символів – вони самі є символами.

Аналіз цих ключових об'єктів демонструє, що сучасна українська меморіальна архітектура переходить від традиційної монументальності до більш складних, емоційно наповнених рішень, де простір, матеріал і тиша стають рівноправними елементами образності. Український контекст формує унікальну модель меморіального середовища, засновану на поєднанні історичної травми, культурної ідентичності та пошуку нових архітектурних мов післявоєнного досвіду.

Сучасна українська меморіальна архітектура демонструє значну різноманітність підходів до формування простору пам'яті, поєднуючи традиційні символи з новими концептуальними рішеннями, що відповідають актуальному історичному досвіду. Аналіз ключових об'єктів дозволяє простежити еволюцію образності, визначити характерні образи та просторові прийоми, а також виявити тенденції, що формують сучасний підхід до меморіального проектування в Україні.

Одним із найвиразніших прикладів є Меморіал Голодомору в Києві, який став знаковою моделлю для української меморіальної архітектури XXI століття. Вертикальний акцент «Свічі пам'яті» формує домінанту, що візуально зчитується як символ скорботи, втрати та духовного світла. Контраст між висотною композицією та підземним музейним простором створює багаторівневе переживання, де відвідувач рухається від зовнішнього символу до внутрішнього осмислення трагедії. Використання білого каменю, декоративних прорізів і мінімалістичної пластики підсилює відчуття крихкості й водночас стійкості національної пам'яті.

Іншим важливим об'єктом є простір Бабиного Яру, який протягом десятиліть отримував різні архітектурні й художні інтерпретації. Його сучасне сприйняття формують не лише окремі меморіальні елементи, але й сам природний ландшафт – яр як геологічна й історична рана. Топографія території стає носієм образності, а скульптурні композиції – інструментами поглиблення емпатії. Саме взаємодія між природним

рельєфом і мінімалістичними архітектурними втручаннями створює ефект «простору тиші», що кардинально відрізняється від традиційного монументального підходу

Після Революції Гідності та початку російсько-української війни особливе значення набули меморіали новітніх героїв. Меморіал Героїв Небесної Сотні у Києві формує образ простору, що поєднує шлях руху та шлях пам'яті. Лінійність алеї, відкритість до міста, а також використання натуральних матеріалів створюють динамічну композицію, у якій важливим символом стає сам процес переходу – від хаосу протестів до стабілізації громадянської ідентичності. Меморіальні стели й інтеграція природного схилу виступають ключовими засобами образності, які відмовляються від патетики на користь стриманої, людяної емоційності.

Варто також відзначити Меморіал загиблих воїнів АТО/ООС у Дніпрі – один із перших масштабних меморіальних комплексів, створених у відповідь на нову війну. Його концепція поєднує камерність прощання та монументальність колективної пам'яті. Композиційне рішення у вигляді коридору пам'яті, який формують стели з фотографіями та іменами, створює ефект безперервності трагедії та водночас персоніфікує кожну історію. Центральний елемент – арка-портал – виконує роль перехідного символу між життям і смертю, що є одним із ключових мотивів української меморіальної архітектури.

У прифронтових містах, таких як Ірпінь, Буча, Харків, виникли нові типи меморіальних просторів – природні меморіали руйнування. Зруйновані будівлі, храми та житлові квартали стали свідченням трагедії, де архітектурна образність формувалася не за проектом, а через сам факт руйнування. Такі простори набули значення матеріальних доказів насильства, а їх документування й часткове збереження перетворилися на елемент нової культурної пам'яті. У цих випадках образність виникає не з архітектурної форми, а з її відсутності, що створює особливо сильний емоційний ефект.

Таким чином, аналіз ключових українських меморіальних об'єктів показує, що сучасна українська меморіальна архітектура рухається у напрямі від монументальності до емоційно-просторової глибини, від статичної символіки до динамічного переживання простору. Спільним для всіх об'єктів є прагнення створити атмосферу особистого діалогу з відвідувачем, сформувати простір, який не лише інформує, але й залучає до переосмислення трагедій та історичного досвіду.

Формування образності у сучасних українських сакрально-меморіальних просторах ґрунтується на поєднанні традиційних архетипів пам'яті з новими концептуальними рішеннями, що виникли під впливом воєнних подій, соціальних трансформацій та актуалізації травматичного досвіду. Аналіз ключових меморіальних об'єктів демонструє, що образність не є суто декоративним або символічним елементом, а стає фундаментальним інструментом комунікації між простором і відвідувачем, формуючи умови для осмислення історичного й емоційного змісту. У сучасній українській архітектурній практиці простежуються кілька стійких принципів, що визначають створення образних рішень.

Одним із базових принципів є **звернення до архетипів вертикалі, горизонту, порожнечі та шляху**, які історично супроводжують меморіальні простори. Вертикальні елементи асоціюються з жертвою, піднесенням і духовним виміром, тоді як горизонталь підкреслює тривалість пам'яті, спокій та перехід. Порожнеча, яку широко застосовують у меморіалах Голодомору та Бабиного Яру, виступає метафорою втрати, зникнення і мовчання. Образ шляху стає центральним у меморіалах новітньої історії, зокрема присвячених Героям Небесної Сотні або захисникам України, де траєкторія руху відвідувача є частиною драматургії простору.

Другим важливим принципом є **інтеграція ландшафту як повноцінного носія образності**. На відміну від багатьох попередніх етапів розвитку меморіальної архітектури, сучасні українські об'єкти активно використовують природні форми як символічні елементи: рельєф яру, обвуглені дерева, схили або природні розриви ґрунту. Ландшафт стає не фоном, а рівноправним учасником смислової композиції, часто підсилюючи ефект занурення в події або втрачені історії. Такий підхід набуває особливої сили у прифронтових регіонах, де сама рана в просторі стає меморіалом.

Наступний принцип пов'язаний із **матеріальністю та фактурністю**, що формують сенсорний рівень образності. У сучасній українській практиці широко використовуються грубі поверхні, необроблений камінь, метал з ознаками корозії, бетон з відкритою структурою – матеріали, які несуть у собі слід часу, травми або боротьби. Вони дозволяють передати атмосферу складних історичних подій без зайвої описовості. Матеріал стає носієм пам'яті так само, як і форма.

Важливим принципом є також **експресивність світла й тіні**, що формують емоційний настрій простору. Світлові прорізи, контрастні переходи, затемнені коридори або відкриті до неба розриви створюють сильні візуально-психологічні ефекти, іноді навіть замінюючи традиційний символічний декор. Світло в таких просторах часто виступає як метафора шляху, життя, пам'яті або надії, що характерно для сучасних меморіалів, пов'язаних із жертвами війни.

Ще одним узагальненим принципом є **мінімалізм як стратегія концентрації уваги на емоційному досвіді**, а не на формальних елементах. Відмова від багатої орнаменталізації, зайвих декоративних компонентів і надмірної інформаційності дозволяє створити простори, які працюють через тишу, порожнечу й особисту рефлексію відвідувача. Саме мінімалістичні композиції найчастіше стають універсальними та зрозумілими незалежно від культурних або релігійних відмінностей.

Нарешті, сучасна архітектурна практика значною мірою спирається на принцип **автентичності**, що проявляється у збереженні слідів руйнування, реальних предметів, правдивих історичних фрагментів або артефактів середовища. Такі елементи дозволяють уникнути штучності та забезпечують прямий, нефільтрований контакт із подіями, які стали підґрунтям для створення меморіального простору.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що образність сучасної української меморіальної архітектури формується не лише через візуальні метафори, але передусім через просторовий досвід, емоційне занурення та матеріальну правдивість. Вона поєднує універсальні архетипи з локальним історичним контекстом, створюючи унікальний напрям меморіального проектування, який відповідає новітнім викликам та потребам українського суспільства у збереженні пам'яті.

Висновки. Дослідження феномена образності в архітектурі сакрально-меморіальних просторів засвідчує, що саме образність є ключовим механізмом формування емоційного, символічного та просторового впливу меморіальних об'єктів на відвідувача. Вона забезпечує занурення у досвід пам'яті, створює умови для інтерпретації історичних подій і дозволяє архітектурі виходити за межі матеріальної форми, набуваючи значення культурного й духовного посередника.

Український контекст демонструє особливу глибину та інтенсивність розвитку меморіальної образності, що зумовлено історичними травмами ХХ століття та новітніми трагедіями, пов'язаними з воєнними подіями останнього десятиліття. Проаналізовані об'єкти показують, що сучасні українські меморіали поєднують традиційні символи (вертикаль скорботи, горизонталь землі, шлях, порожнеча) з новими концептуальними підходами, які акцентують взаємодію людини зі світлом, простором, ландшафтом і тишею.

Узагальнення принципів формування образності свідчить, що ключовими інструментами є:

- робота з архетипами та універсальними символами;
- мінімалістичний вираз і стриманість форм;
- активне залучення природного середовища;
- створення сценаріїв руху та переживання простору;
- використання матеріалів як носіїв пам'яті;
- формування емоційного діалогу між простором і людиною.

Сучасна українська меморіальна архітектура розвивається у напрямі концептуальності, чесності та відвертості, уникаючи декоративності й підкреслюючи автентичність досвіду. Образність у таких пространствах стає не лише художнім прийомом, а й етичним та культурним інструментом, який допомагає суспільству переосмислювати минуле, усвідомлювати цінність людського життя та формувати нову колективну пам'ять.

Таким чином, феномен образності виступає базовою основою сучасної сакрально-меморіальної архітектури України, визначаючи її характер, зміст і вплив. Він робить меморіальні простори не просто місцями пам'яті, а середовищами проживання історії, співпереживання та духовного діалогу.

1. Морріс Ч. Основания теории знаков. – М.: Прогресс, 1986.
2. Барт Р. Мифологии. – М.: Академический проект, 2008.
3. Эко У. Отсутствующая структура. – СПб.: Симпозиум, 1998.
4. Норберг-Шульц К. Genius Loci. Towards a Phenomenology of Architecture. New York: Rizzoli, 1980.
5. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия. – Львів: Літопис, 2009.
6. Башляр Г. Поэтика пространства. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012.
7. Еліаде М. Священне і мирське. – К.: Основи, 2001.
8. Lieberman, D. Memorial Architecture: Emotional Engagement and Spatial Memory. – London: Routledge, 2016.
9. Eisenman P. Memorial to the Murdered Jews of Europe. – Berlin, 2005.
10. Müller, C. Contemporary Memorial Spaces. – Zürich: Park Books, 2017.
11. Тимофійко В. Історія української архітектури. – К.: Будівельник, 1994.
12. Рибчинський О. Архітектурна семантика і символізм. – Львів: ЛНАМ, 2015.
13. Дьомін М. Місто і пам'ять: архітектурні аспекти. – К.: КНУБА, 2010.
14. Прибета Л. Архітектура меморіальних просторів України: еволюція образності. – Харків: ХНАБУ, 2014.
15. Меморіал Голодомору: Архітектурний проєкт та концепція. К.: НКМГ, 2008.
16. Меморіал Героїв Небесної Сотні. Концепція та реалізація. – Київ: Український інститут національної пам'яті, 2020.
17. Звіт Українського інституту національної пам'яті про меморіальні практики після 2014 року. – Київ, 2022.
18. Публікації про Бабин Яр: збірник матеріалів. – К.: Дух і Літера, 2019.